

Denne opgave er udført som afgangprojekt fra Kunstakademiets Arkitektskole af Margrethe Kabell Christensen den 14. januar 2016.

Ophavsretten til denne opgaves indhold tilhører forfatteren Margrethe Kabell Christensen. Anvendelse af materialet er betinget af at der refereres til forfatteren.

Hesbjerg Slot, frontfacade, 1940

ANALYSE & VÆRDISÆTNING AF HESBJERG SLOT

Identifikation

Matrikelnummer: 1i LL. HESBJERG GDS., UBBERUD

Ejerforhold: privat

Adresse: Hesbjergvej 50, 5491 Blommenslyst, Odense Kommune

Arkitekt: Emil Schwanenflügel

Andvendelse: døgninstitution (160) og erhvervsmæssig udstilling (410)

Bevaringsstatus: klasse 3

Opførelsesår: 1880

Stil: historicisme

BYGNINGSBESKRIVELSE

Hesbjerg Slot er i ordets betydning ikke et reelt slot men hovedhuset til en forhenværende herregård eller gods. Bygningskroppen er symmetrisk og taktfast og består af et midterskib, to side risalitter og et tårn. Facaden er rigt udsmykket med gesimser, murede fremspring og mange cementfigurer. Der er tillagt facadeudsmykningen stor vægt, og det giver huset et slotsagtige og drømmende udtryk. Taget er belagt med skifer, facaden muret i krydsskifte med hamborgfuge og tårnet belagt med kobber. Her er brugt gedigne materialer og godt håndværk i alle kroge og hjørner af bygningen. Husets udtryk er betagende og afspejler en storhedstid for de danske herregårde. Udsmykningerne og byggetraditionen er typisk for perioden fra slut 1800 til først i 1900. Hovedbygningen er enestående og ligger smukt på toppen i landskabet. Forfaldet har sat sine fortvivlende spor, men bevaret dets smukke og mystiske ydre.

Huset er indrettet med herskabelige lokaler med høje udskårne paneler i dæmpede farver. Nordligst ligger festsalen med fem meter til loftet, som består af et hvidmalet kassetloft og vægge dekorede med romerske søjler. De tilstødende lokaler er dekorerede med høje paneler, gesimser og stukrosetter i lofterne. Første salen består af værelser i forskellige udsmykningsgrader med hvælvede lofter og høje vinduer. Den høje kælder har oprindeligt været indrettet til tjenestefolk med værelser og storkøkken og er derfor mindre udsmykket end resten af huset. Huset er velorganiseret og emmer af originalitet og rummer store rumlige og sanselige potentialer. Kun få skillevægge er opsat i tidens løb.

ARKIVUNDERSØGELSER

Som en del af arkivundersøgelserne er der indsamlet historiske fotografier og tekster. Herudover er der foretaget en omhyggelig registrering og bygningsopmåling, som findes i opmålingsmappen. Bygningsopmålingerne er foretaget for hele anlægget, inkl. staldlænger, anneks og vognport.

BYGNINGSANALYSE

1 Bygningshistorie

"Hesbjerg" opstod af to gårde; Store Hesbjerg og Lille Hesbjerg. Store Hesbjerg hørte til Sankt Knuds Kloster i Odense og blev senere underlagt det fynske ryttergods. I 1809 solgtes Lille Hesbjerg til Hans Rasmussen Roulund, der i 1822 også købte Store Hesbjerg og slog de to gårde sammen. Han anlagde her et teglværk og en fajancefabrik. Hesbjerg solgtes i 1864 til slægten Milo, som i 1880 opførte den herskabelige hovedbygning vi kender i dag. Bygningen er tegnet af den fynske arkitekt Emil Swanenflügel, som også kendes for bygningsværker som Hotel Nyborg Strand og Svendborg Teater. Hesbjerg Slot har gennem tiden haft mange skiftende ejere og undergået tvangsauktion op til flere gange.

I 1957 købte den 39årige teolog Jørgen Laursen Vig slottet på en tvangsauktion. Han havde store planer for stedet og trods husets allerede dengang dårlige stand, lykkedes det ham at etablere en højskole, hvor der bl.a. undervistes i en anderledes måde at tage studentereksamen på. Også fredsforskning, som lå Jørgen Laursen Vig specielt på sinde, udvikledes i denne periode. Senest forsøgte han at etablere et russisk ortodokst nonnekloster på slottet. Jørgen Laursen Vig døde i 2005, og i dag er slottet ejet af Hesbjergfonden med en bestyrelse bestående af 8 personer. I dag benyttes slottet primært til opbevaring af Jørgen Laursen Vigs kostbare litteratursamling om verdensfreden.

Hovedbygningen er opført i 1880 i ny-renæssancestil, som var en del af historicismen. I 1800tallet var det vigtigt for den herskende klasse at manifestere sin magt, især gennem arkitekturen. Elementer fra tidligere stilperioder brugtes flittigt. Derfor står Hesbjerg Slot i dag som et ny-renæssanceslot, selv om det kun er 135 år gammelt.

I perioden hvor hovedhuset er opført, var herremændene nogle af de mest magtfulde i landet. Gennem arkitekturen manifesterede de deres magt og mange herremænd ombyggede og tilbyggede hovedhuse til slotslignende anlæg. Hesbjerg Slot er blot ét blandt mange danske herregårde, som undergik en eventyrlig forvandling i denne periode.

Ejerrække

Store Hesbjerg

- 1536 Sankt Knuds Kloster i Odense
- 1536-1662 Kronen
- 1662-1681 Jens Lassen, landsdommer på Fyn
- 1681-1764 Kronen, ryttergods
- 1764-1767 Casper Herman von Heinen
- 1767-1822 Slægten von Heinen

Lille Hesbjerg

- 1662-1681 Jens Lassen
- 1681-1764 Kronen
- 1764-1793 Christian Ewald
- 1793-1809 Komtesse Birgitte Eleonore Rantzau
- 1809-1822 Hans Rasmussen Roulund

Hesbjerg

- 1822-1827 Hans Rasmussen Roulund
- 1827-1854 Hans Christian Roulund (søn af H.R.R.)
- 1854-1864 Hans Mortensen (ejer til sin død)
- 1864-1881 Hans Christian Milo, boghandler (auktion)

Hesbjerg Slot

- 1881-1896 søn og svigerdatter af H. C. Milo
- 1896-1913 Carl C. Milo (nevø af H. C. Milo)
- 1913-1917 Baron Mogens Holck Holckenhavn
- 1917-1918 Overretssagfører Harald Gustav Rich
- 1918-1922 Skibsreder & gullaschbaron S. Giebelhausen
- 1922-1924 E. Jopp pva. Horsens Bank (tvangsauktion)
- 1924 Udstykningsforening (fraselgte skov og jord på 55 ha / 41 ha tilbage)
- 1924-1933 Landbrugskandidat Løjtnant Poul Andersen
- 1933-1949 Lensgreve Fritz Blücher-Altona
- 1949-1951 P. Eilenberg, enke eft. P. Eilenberg
- 1951- Direktør J. Rose

skiftende

ejere

- 1957-2005 Jørgen Laursen Vig (tvangsauktion)
- 2005-2008 Boet efter Jørgen Laursen Vig
- 2008- Hesbjergfonden

2 Historisk analyse

De gamle herregårde har tidligere stået i spidsen for hele drivkraften i landsbyerne, men i dag har mange herregårde mistet deres funktion og dermed kontakten til lokalsamfundet. For at fremtidssikre disse bygninger, må der findes nye og alternative anvendelsesmuligheder, og fremtidens potentialer må nytænkes. Disse bygninger af ældre dato kan være en stor mundfuld for den almindelige danske børnefamilie. Bygningerne er ofte forbundet med store vedligeholdelses- og istandsættelsesomkostninger. Samtidigt kan tidssvarende ombygninger være udfordrende at etablere. Energimæssigt er bygningerne dyre, at drive og de tilknyttede avlsbygninger har ikke længere noget formål. Mange af disse bygninger har haft stor værdi for lokalsamfundet og er i dag af stor kulturhistorisk værdi.

I slutningen af 1800tallet opløstes troen på antikken som det eneste rigtige forbillede og større frihed indtraf i arkitekturen. De forskellige historiske stilarter og principper blev genopdaget og en blandingstil opstod. Historicismen var ikke en selvstændig stilart, men en efterligning af fortidens stilarter. Det kunne være som renyret gotik, renæssance, antik eller en blanding af dem alle. I denne periode opstod nye byggemetoder og byggeteknikker, som f.eks. støbning af jern. Fabrikprodukter vandt indpas og massefremstilling af billigere og præfabrikerede materialer gjorde det muligt for borgerskabet at pryde huset med alverdens klassiske udsmykninger. På slottets facader findes mange af disse eksempler i form af vaser, friser, murankre, gesimser og fremspring, som kun har til formål at pryde bygningen. På slottes østlige facade findes endda altaner på hver siderisalit, men ingen adgang til disse...

En faktor for denne byggelyst var bl.a. den frie forfatning (1849), som satte punktum for godsejernes samfundsmæssige rolle og privilegerede stilling. Nye prægtige bygningsanlæg skulle demonstrere, at standen stadig havde betydning trods indførelsen af almindelig valgret.

Især renæssancestilen (frigørelse) var foretrukket herhjemme. Det velhavende borgerskab spillede teater og tegnede kulisser med arkitekturen. Bygningen betragtes som én samlet dekoration og signalerede rigdom og dannelse.

Samfundet blev generelt rigere i takt med industrialiseringens udbredelse og mange nye stuehuse blev opført eller ombygget i denne periode. Stuehuset blev ofte placeret i afstand fra avlslængerne, men stadig med front mod det ofte trelængede anlæg af avlsbygninger, som det ses på Hesbjerg. Hovedhuset er samtidig placeret højere end avlsbygningerne med udikig til den omkringliggende jord og skov.

Eksempler på lignende bygningsværker fra denne periode i Danmark kan nævnes herregården Fuglsang på Lolland, Frisenborg i Hammel, Faarevejle Gods på Langeland, Rosenfeldt Gods ved Vordingborg og Helsingør Station. I København kan nævnes bygninger som Statens Museum for Kunst, Det Kgl. Teater på Kgs. Nytorv, Københavns Rådhus og Marmorkirken. Fælles for bygninger i denne stil er, at de markerer sig som betydningsfulde og adskiller sig fra andre bygningstyper ved deres udtalte sammensathed og med deres tårne, spir, krenelleringer, kamtakker og svungne gavle.

Historicismen dominerede fra omkring 1830 til 1920 i Europa.

3 Antikvarisk analyse

Hesbjerg Slot står trods misligholdelse forholdsvis intakt fra opførelsen. Stort set alle betydningsfulde elementer i huset er i behold eller mindre beskadiget. Af størst antikvarisk værdi kan fremhæves vestibulen, med rummets mange detaljerede fremspring og bøhmiske cementfliser, festsalen med kassetloft og romerske søjler, mellemstuerne med dekorerede vinduer, udsøgte parketgulve og særprægede svenske kakkelovne, samt det i dag fungerende bibliotek med dets originale bemalinger og høje paneler. Især husets hierarkiske inddeling, fra domstikgang til den prægtige festsal er værd at bemærke.

TEKNISK ANALYSE

4 teknisk tilstand

Hovedhuset er meget forfaldent og har været forsømt i årtier. Bygningen består af 450-500mm fuldmurede facader udført med bastion lignende udtryk. Facaden er muret i vekselskifte, også kaldet krydsskifte, som dannes af rene bindere og løberskifter. Løberne er forskudt en halv sten per skifte. Murværket er fuget med hamborgfuger af kalkmørtel, brændt med halvstaf og dekoreret med mange forskellige cementfigurer. Mange facadesten og dekorationer er frostsprængte og ødelagt af vind og vejr. Flere steder på facaden kan der konstateres sætningsskader. Huset består af et midterskib med tårn, og to tværfløje som udgør siderisalitterne og en delvist sammenskredet veranda mod syd. Tagkonstruktionen er original, uisolert og belagt med skifer. Adskillige steder er skiferen manglende eller utæt og samtlige inddækninger er beskadigede og utætte. Taget er den største årsag til husets tilstand i dag, da taget har stået utæt i omkring 20 år. Det murede tårn er i meget dårlig stand og kobbretaget nedbrudt og løst. Flere kobberinddækninger og udsmykninger er manglende eller løstsiddende. Hovedindgangens tunge udskårne trædør er tør, sprukket og utæt. Granittrappetrinene har forskubbet sig og støbejernsgelænderet er rustent. Vinduerne er alle i træ, nogle med ufølsomt eftermonterede forsatsrammer, i vekslende tilstand og alle utætte.

Huset er konstrueret med bærende ydermure, tværgående bjælker og bærende søjler. Gulvene er af fine sildebensparket i stuerne og brede planker i værelserne. I vestibulen er gulvet af støbt beton udsmykket med bøhmiske cementfliser i farverige mønstre. Kældergulvet er støbt, og loftet består af murede hvælvede lofter med jernbjælkekonstruktion. Store dele af kælderen er fugtskadede, såvel som 1. salen og dele af stueetagen.

Huset bærer præg af den tidligere højskole, hvor der etableredes skillevægge uden større betænkning for husets symmetri. Levn fra klosteret, som f.eks. religiøse tegninger på vægge og udsmykninger af vinduesglas ses flere steder.

5 indeklimaforhold

Huset har været uopvarmet og utæt gennem mange år, og dette har naturligvis sat sine afslørende spor. Overalt i huset findes skimmelsvamp på både yder- og indervægge. Flere steder har større vandskader forårsaget råd, som har udviklet sig til gennembrydninger i etagedæk og skillevægge. Huset er koldt og klamt og samtlige vinduer er utætte. Eksisterende forhold vurderes som ikke beboelsesegnet.

Hesbjerg Slot, 1. sal, 2015

6 energiforhold

Varmesystemet består af et ældre et-kammer fyr til fast brændsel, suppleret med kakkelovne i alle værelser. Samtidig findes en blanding af nyere og ældre radiatorer, som i mange tilfælde er utætte eller ikke fungerende. Dette system er kostbart og ikke tidssvarende. Hele varmesystemet bør omlægges. Evt. jordvarme kunne overvejes, grundet de mange tilhørende bygninger og den egnede omkringliggende jord. Det er ikke muligt at isolere huset hverken ude eller inde fra, da betydningsfulde bevaringsværdier vil gå tabt. Det vurderes at husets eksisterende vægtykkelser og et moderne varmesystem (efter tætning af husets ydre kerne) vil kunne gøre huset komfortabelt.

ARKITEKTONISK ANALYSE

7 Husets arkitektur

Hesbjerg Slot er typisk for perioden i slutningen af 1800tallet, og er særligt egnspræget. Det gode håndværk er i højsæde og huset afslører en storhedstid for de danske herregårde, som vi i dag skal se langt efter. Huset består af mange historiske elementer, som korintiske og joniske søjler, friser med dekorative blomsterranker og gudebilleder, murede gesimser, rundbuet og retkantede vinduer med detaljerede sålbænke og fordakninger, fontæne med vandudspyende løvehoved og romerske vaser. Det murede hus står på en granitsokkel af kampesten som hæver huset over terrænet. Huset er et lille slot, men trods dets størrelse udtrykker det pompøsitet og adelighed. Huset byder gæster velkommen gennem en porticus af udsmykning og detaljering, som leder til den prægtig vestibule, hvor husets snederskårne trappe til 1. salen findes. Huset er tydeligvis skabt til selskabelighed, som datidens herremænd tillagde høj prioritet i form af bl.a. festlige selskaber og jagter. Huset afslører også tydeligt datidens levemåder med domstikgang, tjenestebolig og storkøkken i kælderens og et væld af gæsteværelser på 1. salen. Stueetagen er rigt udsmykket med ornamenten og rosetter. Vinduerne er smukt snederskårne, og alle døre udført som fyldningsdøre. Fra husets tårn har man udkig over hele anlægget og de omkringliggende jorde. Herfra har herremanden haft kontrol over hele sin ejendom.

Den historicistiske periode er ofte blevet kritiseret for sine umiddelbart tilfældigt valgte elementer fra givne stilperioder. Hesbjerg Slot er et godt eksempel på dette og bærer tydeligt præg af herremandens behov for at vise sin magt. Det må også siges at være en interessant periode, da intet er en selvfølgelighed. Mange hovedhuse blev ombygget eller nybygget i denne periode, men ingen er ens, da historicismen tillod alle stilperioder. Nye elementer og små fremspring kan fortsat overraske, selv efter hyppige besøg.

8 Husets omgivelser og tilpasning til landskabet

Hesbjerg bestod oprindeligt af næsten 300 hektar jord og skov, men i forbindelse med udstykningen i 1924 frasolgtes store dele af både jord og skov. I dag består jorden af 5 hektar fordelt på få marker, enge og en smule skov. Senest er der anlagt gangstier, som snor sig mellem særlige udkigspunkter. Syd for slottet, i Smedebjerg, stod tidligere et 102 meter højt udkigstårn, som var opført af Hans Christian Roulund i 1844. Desværre stod tårnet i så dårlig stand at det blev revet ned i 2001.

Skoven ligger i et kuperet område 80-100 meter over havets overflade. I dag drives Hesbjerg Skov som skovbrug og består primært af løv, bøg, ask og er rigt på planter og dyr. Ifølge overleveringer skulle de sidste ulve på Fyn være blevet udryddet i Hesbjerg skov i 1812.

Adgangen til Hesbjerg sker ad en lang grusvej omringet af høje, gamle kastanjetræer. Naturen har fået frit spil og vokser vildt. Enkelte steder finder man små smuthuller til næsten skjulte stiforløb. Nogle få kuperede økologiske dykningsmarker omringet af stordriftsmarker skærmer om Hesbjerg. Ved en stor åben, grøn eng med heste, parkerer man sin bil. På herregårdens tidligere landbrugsarealer er i dag etableret en økologisk selvbyggerlandsby, som består af gamle togvogne, træhuse og telte. Haven til det tidligere skovfogedhus tager sig i dag ud som et grønt velholdt fællesområde for landsbyens beboere. I den gamle frugtplantages mellemrum findes enkelte træhuse, placeret i respekt for den eksisterende natur. I den gamle køkkenhave er opstået et lille hus, en overdådig have med alverdens grønsager og farverige blomster. De gamle avlsbygninger ligger i dag mere eller mindre som ruiner og benyttes kun til opbevaring. Det gamle stengærde fra Lille Hesbjerg findes stadig langs grusvejen, som fortsætter ind i den vildtvoksende skov, hvor der findes mange 100år gamle træer - træer som i dag er fredet. Mellem de store stammer findes små damme og søer.

Landskabet omkring Hesbjerg er vildt og utæmmet, men inden for denne grænse af ustyrligt grønt findes en overvældende respekt, organisering og udnyttelse af naturens mange facetter. Her findes et helt unikt og et tydeligt samspil mellem mennesker og natur.

HUSETS BÆRENDE BEVARINGSVÆRDIER

Hesbjerg Slots bærende bevaringsværdier består i dets slotslige udtryk og dets festlige cementudsmykniger i form af friser og gesimsbånd, sammen med det kobberbelagte tårn og skifertagets udtrykfulde kviste med spir. Herudover medregnes interiørets originale farvesammensætning, de lyse åbne stuer og den festligt dekorede sal med kassetloft. I husets indre findes en klar hierarkisk opdeling i rummenes forløb. Fra vestibulen, som er husets hjerte, ledes man mod nord til et forgemak inden festsalen og verandaen. Mod syd møder man i tilknytning til vestibulen endnu et forgemak, inden et mellemgemak og til sidst herreværelset. I bygningens center findes en domstikgang, som gjorde det muligt for tjenestefolkene at bevæge sig uset rundt i huset og beværte herremanden. Denne gang er af særlig karakter og anses for at være en vigtig del af den hierarkiske orden i huset og bør bevares i fremtiden. Husets udtryk og interiør afspejler en storhedstid for den traditionelle herregårds funktion og magt. Husets placering i terrænet udgør også en væsentlig faktor, idet bygningen ligger højt i landskabet, tilbagetrukket fra større veje, og med en fordelagtig afstand fra både Odense og større indfaldsveje.

ANBEFALINGER

Urørlige strukturer, rum og bygningsdele, der skal istandsættes

Urørlige strukturer, rum og bygningsdele, der skal istandsættes

Alle udvendige overflader skal istandsættes og frostsprængte sten udskiftes. Siderisalitternes gavlkviste bør sikres, da de udgør en stor nedstyrtningsfare. Husets klimaskærm bør sikres og lukkes. Det ydre udtryk bør genetableres og afknækkede friser og gesimser bør rekonstrueres med respekt for patina og historiefortællende forfald, da dette også udgør en stor oplevelsesmæssig værdi for stedet. Alle vinduer bør gennemgås, repareres, tættes og monteres med forsatsrammer. Døre og porte oprettes og tættes. Taget bør fornyes, da dele af taget har stået åbent gennem flere årtier. Fugtskader er derfor fatale og konstruktionen bør udskiftes. Ny skiferbelægning med et moderne åndbart undertag bør etableres. Velux ovenlysvinduer demonteres og kviste som originale genskabes. Skorstene bør gennemgås, da specielt én er truet af nedstyrtning.

Indvendigt bør etagedæk gennemgås for fugtskader. Udskiftning af bærende konstruktioner og tværgående bjælker er nødvendigt. Hele 1. salen er fugtskadet og meget medtaget (!). Etagen bør stripes fuldstændigt for at klarlægge vandskadernes forløb og omfang. Nye vægge bør etableres som originale af bræddevægge.

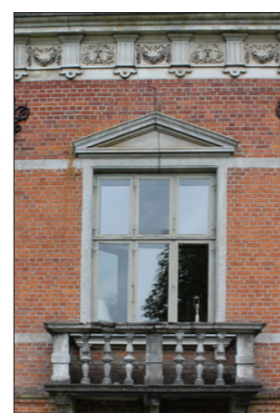
Husets 1. sal er i dag tillukket og mørk grundet opsatte skillevægge og brandvægge. Disse bør fjernes, så huset igen fremstår åbent og imødekomende. Enkelte rum er meget små (depotrum) og her bør overvejes om en sammenlægning vil gavne husets funktion og brug. Både køkkenet i kælderen og på stueetagen er af ældre dato med støbejernskomfur. Her bør opgraderes og reorganiseres for at tilkomme rummene større gavn og en bedre funktion. Det bør overvejes om loftrum og tårn kan udnyttes bedre, og dets særlige karakter, udkigget og dets rumlige størrelse kan gavne specifikke funktioner.

Strukturer, rum og bygningsdele, som bør rekonstrueres

Verandaens udsmykninger, udformning og trappe bør rekonstrueres, inklusiv tilhørende manglende vinduer. Manglende tagkviste og manglende eller frostsprængte cementudsmykninger bør rekonstrueres. Adgangsforholdet til haven bør reetableres evt. med ny udgang fra havestuen. Haven samt indkørsel genskabes.

Strukturer, rum og bygningsdele, som bør fjernes

Brandvæggen omkring trappen til 1. sal og omkring kældertappen fjernes og erstattes evt. af en brandglasvæg. Væggen retfærdiggør ikke vestibulens ellers åbne udtryk og afskærmer for dagslyset. Nedhængte lofter etableret i køkkener og værelser bør demonteres. Man bør overveje om støbejernskomfuret i stueplan og kælder kan gavne på anden måde eller fjernes. I festsalen bør den midlertige væg opsat i forbindelse med klosteret fjernes, så rummet igen får sin oprindelige karakter. Ligeledes bør vinduesbemalinger og spir fra klostertiden fjernes fra tagryggen.

RESTAURERINGSHOLDNING

Fredede og bevaringsværdige bygninger er af vigtig kulturhistorisk betydning, men funktionsløse bygninger er dødsdømte. Bygningerne må have en hensigtsmæssig funktion, der under hensyntagen til bygningernes særlige karakter kan sikre deres opretholdelse på længere sigt.

Jeg ønsker at belyse hvilke dele af anlægget, som er af særlig karakter og som kan bidrage til at bevare den enestående stemning på stedet. Stedets særlige karakter kommer til dels af stedet ydmyge forfald. Denne fornemmelse skal fortsat antydes trods bygningernes restaurering, transformering, addition eller eventuelt nedrivning. Stedets håndværksmæssige kvalitet skal opretholdes, og tilføjelser af ringere stand fjernes. Brug af nye bæredygtige materialer tilgodeses.

Bygningerne og landskabet udgør en samlet helhed og hele anlægget bør derfor inddrages, med udgangspunkt i dets fremtidige funktion. Stedets oprindelige karakter og funktion fremhæves, og tidens tilfældige tilføjelser fjernes med respekt for stedets karakter og dets historiske fortælling. Vigtigst for stedet er at etablere muligheden for at tage bygningerne i brug, ikke nødvendigvis som funktionsbestemte rum, men med flexible muligheder for udvikling gennem tid for på den måde at fremtidssikre bygningerne og stedets ånd. Med inspiration fra palimpsestrullen ønskes stedets fremtid og dets historie videreført frem for tilbageført.

Palimpsest

kommer af latin "palin" (igen) + "psên" (skrabe).

Oprindeligt en pergamentrulle som er blevet rensat for tekst og genbrugt.

Bruges om noget der er genbrugt eller har ændret sig over tid og bærer synligt præg af ændringerne. Noget som består af flere forskellige lag under overfladen.

Rekonstruktion af Neues Museum ved David Chipperfield
Berlin 2009